

A kutatás nyelvtörténeti jellegű volt, az újlatin összehasonlító nyelvtudomány körében: az igenem kategóriájának benső módosulásaira vonatkozott, a klasszikus latin nyelvtől a mai franciáig tartó időszakban. Tekintettel a célkitűzés jellegére, indokolt volt a kérdéskört tág szintaktikai keretben tárgyalni, összekapcsolva a mondat felépítésének általános kérdéseivel, különösképpen a mondatban kifejeződő kommunikációs perspektívával; ugyanakkor a kutatók eleve tekintetbe kívánták venni igenem és szövegfelépítés, valamint igenem és szövegtípus összefüggését, ezzel a grammatikának bizonyos értelemben pragmatikai távlatot adva. Másrészt a kutatás eleve szükségessé tette diakronia és szinkronia viszonyának átgondolását abban az értelemben, hogy adott szinkrón struktúrák – elsősorban a mondattani szinonímia viszonyai – mennyiben feltételei és esetleg mennyiben kiváltói a szintaktikai változásnak. A kutatás során sikerült ezeket a tágabb kereteket megőrizni s ezekhez illeszkedve bizonyos elméleti általánosításokat is felvázolni, és sikerült természetesen régebbi és mai nyelvallapotokat reprezentáló források alapján szinkrón metszeteket készíteni a vizsgált időszak egyes pontjairól, a történeti változás irányainak megrajzolása céljából. Ezeket az eredményeket tükrözik a jelentésben felsorolt tudományos közlemények; a teljes kutatást összegező monográfia – a tudománytörténeti előzmények összefoglalásával – kb. másfél év múlva jelenik meg.

Ami most először az igenem kategóriájának tartalmát illeti, a kutatás bebizonyította, hogy az igének e fontos (és a mondat felépítését sok tekintetben meghatározó) funkciója akkor ragadható meg eredményesen, ha a „cselekvő” és „szenvedő” ige szokásos szembeállításán túl egy általánosabb kérdésre próbálunk válaszolni, mégpedig az alany szemantikai státusának kérdésére, összefüggésben a mondat főnévi típusú szereplőinek („aktánsainak”) jelentéshordozó szerepével. Indokolt volt így mindenekelőtt a visszaható ige bevonása a tárgyalásba, egyrészt az egyes nyelvallapotok leírásakor, másrészt a cselekvő és a szenvedő igével fenntartott, történetileg változó viszonyában. A latin visszaható ige strukturális helyét igyekszik tisztázni Kiss Sándor „Situation du verbe pronominal en latin” c. cikkében; túllép azonban a merő leíráson, és a visszaható ige egyfajta grammatikalizálódásáról akar számot adni. A szövegek világossá teszik ugyanis, hogy a *se amat* ‘szereti önmagát’ típusú szerkezet mellett – ahol a visszaható névmás megőrzi teljes szemantikai önállóságát – már a klasszikus latin megvalósítja a *se fert* ‘viszi magát’ → ‘megy’ és *se recipit* ‘visszaveszi magát’ → ‘visszavonul’ típusú jelentésváltozásokat, amelyek szemantikai specializálódást valósítanak meg. Ez utóbbi fogalom kidolgozását a szerző eredménynek tekinti az új típusú visszaható ige keletkezésének leírásában; a visszaható igéknek ez az új, specializált használata teszi azután lehetővé, hogy a „*se* + tranzitív ige” szintagma versenytársa lehessen a szintetikus szenvedő igének (*se mouet* = *mouetur*, mindkettő ‘mozog’ értelemben), s a későbbiekben helyébe is lépjen, bizonyos feltételek teljesülte esetén. E feltételekről (elsősorban az ‘agens’ kifejezésének felfüggesztéséről) részletesebben esik szó Kiss Sándor egy másik, szintén elméleti igényű tanulmányában („Grammaticalisation du verbe pronominal à sens non-actif – du latin aux langues romanes”), ahol a „derivált intransitivitás” fogalmát terjeszti ki a latin nyelvre és újlatin folytatásaira. A visszaható ige mai újlatin helyzetének elemzéséből ugyanakkor kiderül, hogy ez az igefajta továbbra is heterogén funkciókat teljesít (vö. francia „igazi visszaható ige”: *il s’aime* ‘szereti önmagát’ ~ „intranszitiváló visszaható ige”: *il se ferme* ‘becsukódik’ ~ „a szókinszbe beépült, csak visszaható formában létező ige”: *il s’évanouit* ‘elájul’). Így pontos válasz születik arra a kérdésre, hogy igenemnek tekintendő-e a visszaható ige a mai franciában: a reflexív transzformáció, amennyiben intranszitiváló hatású, az igenem keretei között helyezendő el, hiszen módosítja az alany szemantikai státusát – akárcsak a tranzitív ige formai változtatás nélkül intranszitivává konvertáló transzformáció (*retourner* ‘visszafordítani’ → ‘visszatérni’), amelynek latin előzményeit a cikk szintén bemutatja. E ponton megjegyzendő, hogy az ige jelentésfunkcióinak számbavétele során, az igenem kérdésével összefüggésben nem lehet

kitérni az „*X est Y*” sémára visszavezethető kopulatív mondatok, valamint az alanyt formailag kizáró, ún. személytelen szerkezetek tárgyalása elől; ezek meg is jelennek Kiss Sándornak a latin nyelv belső variációiról és változási tendenciáiról készített munkájának mondattani fejezetében, amely elsősorban a mondattípusok szemantikai értékére és ezen belül az igenemek közötti szemantikai és pragmatikai összefüggésekre épül.

Az igenemek rendszerének feltárásához több szinkrón leíró tanulmány készült, amelyek célzottan irányultak valamely jellegzetesnek vélt és a téma szempontjából ígéretes szövegtípusra, megvalósítva egyúttal a kutatásnak azt a célkitűzését, hogy az igenem ne csupán absztrakt grammatikai létében, hanem pragmatikailag felfogott működésében is vizsgálat tárgyává legyen. Ez a koncepció természetesen feltételezte a kijelölt korpuszok átfogó tanulmányozását és az igenem-használat pragmatikai – adott esetben narratológiai – környezetének tisztázását. Ilyen kiemelt szövegtípus volt a kutatásban a posztklasszikus latin krónika, amelynek Kiss Sándor több tanulmányt is szentelt a kutatás során; ezek egyike önálló füzetként jelent meg, és részletesen foglalkozik egy V. századi hispaniai krónikás (Hydatius) mondattípusaival. A krónikák gazdag narratív szöveganyagukkal, ugyanakkor a preromán szóbeliség által befolyásolt nyelvhasználatukkal tanulságos terepei a latin-újlatin átmenetre vonatkozó nyelvtörténeti vizsgálatoknak. Részletes elemzésnek vetett alá Skutta Franciska egy az újabbkori francia emlékirat-irodalomból kiválasztott korpuszt, ugyancsak a mondatfelépítés és a szövegszerkezet, ill. szövegtípus közötti összefüggés feltárása céljából. Marádi Krisztina a mai francia jogi nyelvet mint sajátos diskurzus-típust térképezte fel többek között abból a szempontból, hogy szintakszisában milyen örökséget hordoz régebbi korszakokból. A felsorolt megközelítések igazolják az alkalmazott módszernek azt az elvét, hogy az igenem kategóriáját az egyszerű mondat szintakszisának problematikájába ágyazva kell leírni, a kategória használatának tanulmányozását pedig a szövegnyelvészet és a pragmatika oldaláról is meg kell alapozni.

A kutatás során – az igenem történetére vonatkozó következtetéseken túl – felvetődött a nyelvi változás mechanizmusának kérdése, az adott konkrét területen, de általánosítható módon. A fentebb említett szinkrón metszetek megmutatják, hogyan élnek együtt adott nyelvállapotban az ige és a főnévi csoportok közötti viszony kifejezésének különböző „megoldásai”; jellegzetes ebből a szempontból a klasszikus latin szintetikus szenvedő ige (*mouetur*) eltűnését kísérő preromán átrendeződés, ahonnan – több-kevesebb eltolódással – a mai újlatin alak- és funkcióegyüttesek származnak. Az eltűnő *mouetur* mellett ugyanis nemcsak a visszaható alakú *se mouet* található a szóban forgó szemantikai mezőben, hanem a kopulatív szerkezetekkel rokonságot tartó „analitikus” passzívum, a *motus est*, valamint a formai változás nélkül intranszítívva konvertált *mouet* is. Mivel az említett kifejezések között részleges mondattani szinonímia áll fenn, valamelyikük kiválasztása a közlésben a nyelvhasználó döntésén is múlik. A kutatás során világosabbá vált a nyelvtan által felkínált „prezentációk” (a mondanivaló különböző bemutatásait lehetővé tevő oppozíció-rendszer) szerepe a nyelvtörténeti változásban: ezek a másodlagos szemantikai oppozíciók elsősorban mint „tartalék” működnek, hogy az elsődleges oppozíciók helyére lépjenek, ha ezeket veszély fenyegeti. Nyelvi változás és prezentációs különbségek összefüggésére általános nyelvészeti igénnyel kitérnek Kiss Sándor fent említett tanulmányai. Ezen a réven az igenem a hatékony és árnyalt kommunikáció kérdéskörével kerül összefüggésbe – ezért indokolt volt megvalósítani a kutatás során bizonyos kommunikációelméleti áttekintéseket, amelyekre Skutta Franciska vállalkozott.

Eredményeiket a kutatók nemzetközi konferenciákon is bemutatták. Így (többek között OTKA-támogatás igénybevételével) Kiss Sándor, Marádi Krisztina és Skutta Franciska részt vett és előadott a XXV. Nemzetközi Romanisztikai Kongresszuson (Innsbruck, 2007); ezenkívül Kiss Sándor előadással részt vett a XIII. és a XIV. Nemzetközi Latin Nyelvészeti Kollokviumon (Brüsszel, 2005 és Erfurt, 2007), valamint a VIII. Nemzetközi Vulgáris és

Kései Latin Kollokviumon (Oxford, 2006). Az eredmények közlése részben hazai kiadványokban történt (főként nemzetközi terjesztésű francia nyelvű folyóiratokban). A kutatáshoz elnyert pénzeszközök jelentős része szakkönyvek beszerzését szolgálta.

A kutatók a támogatásért az OTKÁnak köszönetet mondanak.